

УДК 821.161.2-311.6 Мушкетик

DOI: 10.31471/2304-7402-2019-2(54)-455-460

## ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ ЮРІЯ МУШКЕТИКА

**Х. М. Бенюк**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;  
кафедра української літератури;  
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка 57;  
тел. +380 (971) 75-77-43; e-mail: khrystyna170797@gmail.com*

*Стаття присвячена проблемам жанрової модифікації історичного роману та повісті на матеріалі творчої спадщини Юрія Мушкетика. Тут розкриваються особливості жанрової природи історичного роману та повісті шляхом виявлення тих категорій і структур, які набувають вагомого значення в українській історичній прозі другої половини ХХ ст. Водночас здійснено спробу виявити аспекти авторської позиції і ціннісних орієнтацій в інтерпретації подій різних історичних епох, художні принципи прозаїка.*

**Ключові слова:** історична повість, історичний роман, жанр, жанрові модифікації.

**Аналіз останніх досліджень.** Існує низка новітніх досліджень, у яких чільне місце відводиться історичній прозі Юрія Мушкетика. У статті використано праці С. Андрусів [1], А. Шпиталія [12], Н. Павлюк [11], В. Оскоцького [10], присвячених проблемам розвитку української історичної прози. Крім цього, дослідження будується на спеціальних працях М. Ільницького [4; 5], В. Дончика [3]. Загальний ракурс розгляду проблеми знаходиться в руслі сучасного літературознавства, в якому аналіз конкретних творів поєднується з постановкою загальнотеоретичних, суспільних і філософських проблем.

**Мета статті** – полягає в аналізі історичної прози Ю. Мушкетика під кутом зору її жанрової своєрідності та художньої вартості, у дослідженні структурних особливостей творів, їх образної організації, стильової специфіки, внутріжанрових змін, у типологічному зіставленні їх проблематики і поетики.

**Актуальність теми дослідження.** Актуальність дослідження визначено місцем історичної прози Юрія Мушкетика в українській літературі другої половини ХХ століття, зумовлено не лише потребою її осмислення відповідно до сучасних літературознавчих вимог, пошуків нових підходів у її вивченні, потребою узагальнення наявних спостережень над творчістю прозаїка, а й необхідністю з'ясування індивідуального художнього досягнення Юрія Мушкетика.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Одним із найважливіших компонентів поетикального аналізу будь-якого літературного твору є його жанрова специфіка. Як зазначає Н. Павлюк, «слід зазначити, що злам століть позначився різними глобальними змінами масштабного та локального характерів. Ці зміни торкнулися абсолютно всіх складників цивілізації. Не оминули вони в певній мірі і літературу. Письменники шукають нових форм, засобів художнього вираження об'єктивної дійсності, відкривають нові грані своєї фантазії, ламають загальноприйняті канони» [11, с. 161].

Доробок історичної прози Юрія Мушкетика цікавий не лише в плані інтерпретації фактичної історії, але і як форма реалізації узагальнених моделей людської поведінки, універсального аспекту подій.

У визначенні принципів класифікації історичних творів ми свідомо акцентуємо на проблемі їх жанрової специфіки. На сьогодні у літературознавстві усталено два основні погляди на неї. Одні дослідники (Г. Ленобль [6], І. Варфоломеев [2]) вважають, що історичний роман є окремим жанром, який ділиться на піджанри. Але група літературознавців вважає історичний роман різновидом жанру роману. Так, В. Оскоцький стверджує, що ні зміст, ні форма історичного роману не дають підстав виділяти його в самостійний жанр епічної творчості, що, незважаючи на всі модифікації, яких він зазнає, на жанрові контамінації, що з'являються в його рамках, історичний роман зберігає свою романну природу, основні ознаки, які роблять його, власне, романом [10].

Немає сьогодні однастайності і щодо основних принципів класифікації історичних творів, жанрових ознак і жанрової типології. Найпоширенішими є такі підходи, згідно з якими обов'язковими вважаються:

1) наявність у творі головного героя – конкретної історичної особи (І. Варфоломеев) [2];

2) співвідношення між фактом і фантазуванням (С. Андрусів)[1].

В основу дослідження історичної прози Ю. Мушкетика покладено підхід, що базується на співвідношенні історичних фактів та художнього домислу і вимислу. Згідно з класифікацією С. Андрусів, де цей підхід є основним критерієм поділу історичних творів на історико-художні, художньо-історичні та історичні художньо-документальні, романи і повісті Ю. Мушкетика «Семен Палій», «Гайдамаки», «Жовтий цвіт кульбаби», «Яса», «Гетьманський скарб», «На брата брат» відносимо до групи художньо-історичних, а твори «Смерть Сократа», «Суд над Сенеккою», «Погоня» та «Прийдімо, вклонімося...» – до групи історико-художніх творів. Вважаємо доречним виділяти лише твори двох перших груп, оскільки історичні художньо-документальні твори в доробку письменника, на нашу думку, відсутні [1].

Історичні твори Ю. Мушкетика – повісті «Семен Палій», «Смерть Сократа», «Суд над Сенеккою», «Жовтий цвіт кульбаби», романи «Гайдамаки», «Яса», «Гетьманський скарб», «На брата брат», «Прийдімо,

вклонімося...», «Погоня» – розглядаємо у контексті літературного процесу, традицій і новаторства української історичної прози, що дозволяє простежити особливості художнього моделювання провідних тенденцій соціальних процесів, співвідношення історичної і художньої правд, майстерність портретно-психологічної характеристики історичних осіб, увагу письменника до внутрішнього світу персонажів. Письменник прагне не тільки словом осягнути славетні сторінки минулого, створити всеосяжну картину історичної доби, він має на меті осмислити плин історичних подій, винести з них урок для наступних поколінь, показати глибину та непересічність внутрішнього світу своїх героїв, заглянути у найпотаємніші куточки людського серця. Це стає можливим завдяки тому, що історичний роман та повість вбирають у себе певні ознаки інших різновидів романного та повістєвого жанрів.

Історія стає своєрідним тлом, тим сюжетно-композиційним стрижнем, навколо якого розгортається драма людського життя, драма роду, нації, держави. У зв'язку з цим абсолютно всі аналізовані нами твори письменника, без сумніву, можна назвати психологічними, тому що Ю. Мушкетика, вже починаючи з першої своєї повісті «Семен Палій» (хоча «...назвав автор свій твір повістю, за всіма жанровими ознаками це справжній роман» [12, с. 48], – уточнює жанр твору літературознавець А. Шпиталь), починає цікавити внутрішній стан своїх персонажів: настрої, спогади, переживання, психічні реакції, які автор зображує з великою художньою проникливістю та психологічною точністю.

Крім того, варто зауважити, що перші історичні твори письменника – «Семен Палій» та «Гайдамаки» – є не просто психологічними, вони – соціально-психологічні. Деякою мірою соціально-психологічними можна назвати і романи «Яса», «Погоня», «На брата брат», «Гетьманський скарб», однак, у порівнянні з вище вказаними творами, у цих романах автор не акцентує уваги на соціальній нерівності, а говорить про це побіжно, декількома штрихами змальовуючи життя простих людей. Психологізм як риса поетики особливо позначився на жанрових особливостях історичного роману «Гетьманський скарб». Тобто, «Гетьманський скарб» – не просто психологічний роман, а твір, у сюжетній основі якого домінує монологічне мовлення очевидця зображуваних подій.

Як правило, дія романів та повістей Ю. Мушкетика відбувається у чітких хронологічних та просторових – хронотопних – межах. Фактичні невідповідності, необ'єктивні вигадки першого твору «Семен Палій» були зумовлені пануючою ідеологією, часом написання роману. В подальших творах навіть сама розповідь стає вільнішою, особистіснішою, полісемічною, багатшою інформаційно. Так, роман «Яса», написаний у традиційній, але оновленій формі описового, детально-аналітичного повіствування, ґрунтується на всебічному зображенні соціально-історичних обставин 70-х років XVII ст., характерів, зіткненні політичних інтересів цієї доби. Роман «Гетьманський скарб» завдяки майстер-

ному поєднанню історичного матеріалу та художнього домислу із самою методикою дослідження цього матеріалу стає художньою версією свідомо викресленої сторінки нашої історії – політичної діяльності наказного гетьмана Павла Полуботка.

Крім того, у зв'язку із використанням автором сюжетотворчих можливостей хронотопу, зверненням до засобів ретроспективи (спогади, роздуми), що дозволяє розширити хронологічні рамки твору, показати характери не статично, а в процесі їх формування, «Гетьманський скарб» можна класифікувати як роман-спогад, адже із окремих рядків роману («На старість людина живе споминами» [7, с. 412], «Трапляється, шкодую за чимось. Проживаю в мислях життя по-іншому» [7, с. 412]) стає зрозумілим, що головний герой Іван Сулима на старості літ згадує-переживає в думках події далеких часів, свідком яких він був.

Історичним романом з елементами роману-спогаду можна назвати ще один твір письменника – «Погоню». Свого часу автор самостійно визначив жанр «Погоні»: «Правдива історія, розказана запорозьким козаком Семеном Білокобилкою та скомпонована, доповнена й потрактована його побратимом, якого читач розпізнає з оповіді» [9, с. 137], і лише на останніх сторінках роману митець вказує ім'я товариша Семена – Луки Хріна. Вказівка власного імені є своєрідним підписом того, хто розповів цю незвичайну історію життя Білокобилки: «Він десь живе, але ніхто з наших чомусь його більше ніколи не бачив». Лука Хрін» [9, с. 372]. Елементи оповіді та розповіді настільки тісно переплетені, що цілісність картини зображуваного ніяким чином не порушена, а строкатість викладу надає творові особливої оригінальності. Двопланова оповідь уможливило прочитання твору і як розповіді про пригоду відчайдушного козака-характерника, і як епічне узагальнення історії козацтва, що висвітлює універсальний аспект подій, розкриває етичний досвід нашого народу, і як відповіді на вічне питання про сенс людського життя.

Ю. Мушкетик любить випробовувати своїх героїв, тому можна сказати, що кожен твір має ознаки роману чи повісті, якій ми б дали піджанрове визначення «повість-випробування». Персонажі його історичної прози, насамперед, проходять перевіркою владою («Яса», «Ніч без світання», «Семен Палій», «Гайдамаки», «На брата брат»), а у зв'язку із цим – і совістю. Відношення до влади є тим лакмусовим папірцем, який показує суть людини, її приховану від інших внутрішню глибину. Крім того, своєрідним випробуванням для героїв стає володіння правдою, істиною (маємо на увазі літопис про події Коліївщини («Прийдімо, вклонімося...»)), потрапляння у складні ситуації життєвого вибору («На брата брат», «Останній гетьман»), пізнання світу (історія Дорофія Ружі як одна із сюжетних ліній роману «Яса»), вирушення у далеку та небезпечну дорогу («Погоня», «Гетьманський скарб») тощо. Своєю чергою, випробування дорогою дає всі підстави охарактеризувати «Погоню» та «Гетьманський скарб» як роман-подорож.

Своєрідним містком між минулим та сучасним є роман Ю. Мушкетика «Прийдімо, вклонімося...», основною сюжетно-композиційною особливістю якого є поєднання різних часових пластів, що допомагає авторові якнайдетальніше розглянути тему історичної пам'яті. Як бачимо, твори Ю. Мушкетика різнопланові у жанровому відношенні. Історія у них виступає тим тематичним полотном, на основі якого розгортаються багатоаспектні сюжетні ходи. Уся історична проза митця має жанрові ознаки творів з філософськими, психологічними, дидактичними, випробувальними жанровими елементами. Окремі твори мають риси роману-спогаду та роману-подорожі («Гетьманський скарб», «Погоня»), історико-пригодницького роману («Яса», «Гетьманський скарб»), а роман «Погоня» можна класифікувати як твір авантюрно-пригодницький, химерний з елементами казки.

У романі «Яса» майстер художнього слова створив колоритні характери зі своїми протиріччями і складнощами, властивими людській натурі. Письменникові вдалося узгодити логіку історичної та художньої правди в трактуванні образів І. Сірка, І. Самойловича, П. Дорошенка. Від інших романів та повістей митця своїми жанровими особливостями відрізняється роман «Прийдімо, вклонімося...». Зазвичай його визначають як роман «зв'язку часів», історично-політичний роман, однак ми виділили у ньому ознаки автобіографічності та детективності. Цілковити самостійність роману «Прийдімо, вклонімося...» підтверджує і підхід автора до моделювання образів історичних осіб, який у новому творі відповідає іншому ідейно-тематичному задуму, акумулює нові здобутки науково-соціальних знань, проекції багатьох доль і подій, варіативність жанрового структурування.

**Висновки.** Історична проза Ю. Мушкетика стала яскравим прикладом того, як художня література, звертаючись до минулих і, здавалося б, осмислених в науковому плані часів та епох, вносить у них актуальний зміст, функціонально перетворюючи події історії в акт сучасності, наголошуючи на повчальності історичного досвіду. Історичні твори Ю. Мушкетика є вершиною авторської майстерності, кожен твір, що вийшов з-під пера митця, є особливим, оригінальним явищем в літературному процесі ХХ-ХХІ століть. Доробок письменника свідчить про невпинність його пошуків, про подальші можливості розвитку історичної прози у художньому дослідженні історії.

### *Література*

1. Андрусів С. Мости між часами (про типологію історичної прози) //Українська мова і література в школі. 1987, № 8. С. 14-20
2. Варфоломеев И. П. Типологические основы жанров исторической романистики (классификация вида) / И. Варфоломеев. – Ташкент: Фан, 1979, – С. 246.

3. Дончик В. Рух часу і логіка стилевих тенденцій // Проблеми. Жанри. Майстерність. Літературно-критичні статті. К.: Радянський письменник, 1982, – С. 3-25.
4. Ільницький М. Людина в історії (сучасний український історичний роман). К.: Дніпро, 1988, – С 365.
5. Ільницький М. У вимірах часу: Літературно-критичні статті. К.: Радянський письменник, 1988, – С. 275.
6. Ленобль Г. История и литература // М.: Наука, 1977, – С. 412.
7. Мушкетик Ю. Гетьманський скарб: [роман] / Ю. Мушкетик. – Харків : Фоліо, 2007, – С. 415.
8. Мушкетик Ю. Ніч без світання // Київ. 2011, – № 6. С. 81-126.
9. Мушкетик Ю. Погоня: [роман] // Мушкетик Ю. Останній гетьман. Погоня. – Харків: Фоліо, 2011, – С. 137-373.
10. Оскоцкий В. Роман и история: традиции и новаторство современного исторического романа / М.: Советский писатель, 1980, – С. 326.
11. Павлюк Н. Канон історичного роману у творчості Ю. Мушкетика // Літературний процес: структурно-семіотичні площини: [матер. Всеукр. наук. конф. (6-7 квіт. 2012 р., м. Київ)] / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К., 2013, – С. 161-165.
12. Шпиталь А. Історична проза Юрія Мушкетика // Київська старовина. 1999, – № 3. С. 46-54.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 14.12.2018 р.  
Рекомендовано до друку к.ф.н., професором Яцків Н.Я.*

## GENRE MODIFICATIONS OF THE HISTORICAL PROSE BY YURI MUSKETYKA

**Kh. M. Beniuk**

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;  
76000, m. Ivano-Frankivsk, Shevchenko St., 57;  
ph. +380 (971) 75-77-43; e-mail: khrystyna170797@gmail.com*

*Historical fiction, continuing the main trends of the past and enriching with the experience of the present, received wide reader's resonance and attracted the critics' attention. That's why the problem genre specific of historical novel and story upon on the materials of Ukrainian writer Yu. Mushketyk's works on the historical theme is examined in the article.*

**Key words:** *historical novel, historical story, genre, genre modification.*